

Prof. mr. Jac. Hijma
Prof. mr. C.C. van Dam
Mr. W.A.M. van Schendel
Mr. W.L. Valk

tot en met de derde druk
Mr. A.R. Bloembergen

Rechtshandeling en Overeenkomst

Negende druk

Wolters Kluwer

Deventer – 2019

VOORWOORD

Bij de eerste druk

Dit studieboek, opgenomen in de Studiereeks Burgerlijk Recht, is vooral geschreven voor studenten in de eerste fase van hun doctoraalstudie Nederlands Recht. De schrijvers hebben getracht de stof op een bij deze studiefase passende wijze en met een dienovereenkomstige mate van diepgang en detaillering te presenteren. Bij het verwijzen naar rechtspraak en literatuur is terughoudendheid betracht.

Het terrein van het boek wordt gevormd door, kort gezegd, de totstandkoming, geldigheid en rechtsgevolgen van overeenkomsten en andere rechtshandelingen. Uit didactische overwegingen is bij de bespreking niet strikt de door de wet aangereikte volgorde aangehouden. De stof is onderverdeeld in een achttal thema's, aan elk waarvan een hoofdstuk is gewijd. Van deze hoofdstukken nam Bloembergen het derde (vertegenwoordiging) voor zijn rekening, Van Dam het vierde en het vijfde (nulliteiten), Valk het tweede (totstandkoming), het zevende en het achtste (rechtsgevolgen), Hijma het eerste (inleiding) en het zesde (algemene voorwaarden).

De verantwoordelijkheid voor het geschrevene berust bij de individuele auteurs. Bloembergens bijdrage is een bewerking van een door hem geschreven boekje Vertegenwoordiging, dat in 1976 verscheen bij Samsom H.D. Tjeenk Willink te Alphen aan den Rijn (derde druk 1986). Van Dam dankt prof. mr. B. Wessels en student-assistent A.J. Verheij (beiden Vrije Universiteit) voor opmerkingen van inhoudelijke aard.

(...).

Leiden, maart 1995

Jac. Hijma (red.)

Bij de negende druk

Deze negende druk is een geheel geactualiseerde bewerking, waarin de wetswijzigingen, de jurisprudentie en de literatuur van de afgelopen drie jaren zijn verwerkt. Van de gelegenheid is gebruikgemaakt om, mede naar aanleiding van wensen en wenken van lezers, de tekst op diverse punten te verduidelijken of nader uit te werken.

In 2016 overleed mr. A.R. Bloembergen, die aan de wieg van dit boek heeft gestaan en in de eerste drie drukken het hoofdstuk over de vertegenwoordiging voor

zijn rekening heeft genomen. Voor zijn uitnemende bijdrage aan deze uitgave zijn en blijven wij hem bijzonder dankbaar.

Voor op- of aanmerkingen van gebruikers van dit boek – studenten, docenten of anderen – houden de schrijvers zich graag aanbevolen (p/a j.hijma@law.leidenuniv.nl).

Leiden, april 2019

Jac. Hijma (red.)

Algemene inleiding

1.1 Introductie

1. *Terreinverkenning*

'Rechtshandeling en Overeenkomst', zo luidt de titel van dit studieboek. Met de genoemde begrippen corresponderen twee titels van het Burgerlijk Wetboek: de tweede titel van Boek 3 (art. 3:32-59), met als opschrift 'Rechtshandelingen', en de vijfde titel van Boek 6 (art. 6:213-279), geheten 'Overeenkomsten in het algemeen'. Op het te betreden terrein bevindt zich bovendien titel 3 van Boek 3 (art. 3:60-79, 'Volmacht'), die ook rechtshandelingenrecht bevat, maar dan toegepast op de situatie waarin een rechtshandeling door de tussenkomst van een gevolmachtigde wordt verricht.

De drie genoemde wettelijke titels vormen het werkterrein van dit studieboek. Dat betekent niet, dat de grenzen van het hier behandelde volledig met die van deze titels samenvallen. Aan de ene kant zullen herhaaldelijk, ter illustratie of verdieping, excursies worden gemaakt naar aanpalende onderdelen van het burgerlijk recht. Aan de andere kant blijft één afdeling van de overeenkomstentitel (afdeling 6.5.5, art. 6:261-279) in dit boek onbesproken. Die afdeling, gewijd aan de wederkerige overeenkomst, bevat regels die gelegen zijn op het terrein van de niet-nakoming – art. 6:262-264 betreffen de opschorting, art. 6:265-278 de ontbinding wegens contractsschending – en die daarom worden besproken in Deel 4 van de Studiereeks, in samenhang met de overige regelstelsels die de niet-nakoming beheersen.¹

2. *Opbouw van dit studieboek*

In dit inleidende hoofdstuk wordt ingegaan op de begrippen rechtshandeling en overeenkomst, op de structuur van de wettelijke regeling en op de verschillende manieren waarop rechtshandelingen en overeenkomsten worden onderscheiden. In dit kader zal ook worden stilgestaan bij een aantal beginselen die dit rechtsgebied – met name dat van de overeenkomst – beheersen.

Vervolgens komt de totstandkoming van de rechtshandeling en de overeenkomst aan de orde. Sleutelwoorden in dat kader zijn wil en vertrouwen, aanbod en aanvaarding (hoofdstuk 2). Het aansluitend besproken rechtsgebied van volmacht en vertegenwoordiging (hoofdstuk 3) kan in wezen ook 'totstandkomingsrecht'

¹ De Jong, *Verbintenissenrecht algemeen* (SBR 4) 2018, subhoofdstukken 3.4 en 3.10.

worden genoemd; het is gewijd aan de bijzondere situatie waarin een van de betrokkenen de rechtshandeling voor een andere persoon tot stand brengt.

Ook wanneer de totstandkoming van de rechtshandeling als zodanig geheel volgens de regels verloopt, is het mogelijk dat die (rechts)handeling juridisch geen effect sorteert omdat zij van rechtswege door nietigheid wordt getroffen. Evenzo kan het zijn dat de onderzochte rechtshandeling weliswaar in beginsel geldig is, maar die geldigheid door een latere vernietiging kan verliezen (vernietigbaarheid). Deze 'nulliteiten' vormen het terrein van de hoofdstukken 4 en 5. Hoofdstuk 4 beziet de situaties waarin zich nietigheid of vernietigbaarheid voordoet en de redenen die aan die (ver)nietig(baar)heid ten grondslag liggen, terwijl in hoofdstuk 5 wordt ingegaan op de vervolgvraag wat de juridische implicaties zijn van de constatering dat een rechtshandeling door nietigheid wordt getroffen of met vernietigbaarheid is behept.

De resterende hoofdstukken 6, 7 en 8 zijn toegespitst op de (verbintenisschepende) overeenkomst. Hoofdstuk 6 betreft de problematiek van de algemene voorwaarden. Dit leerstuk bevat zowel elementen van totstandkoming als – met name – elementen van vernietigbaarheid, en kan daarmee als een uitbouw worden beschouwd van enerzijds hoofdstuk 2 (totstandkoming overeenkomst) en anderzijds de hoofdstukken 4-5 (nulliteiten).

Zijn de sluizen van de hoofdstukken 2-6 eenmaal gepasseerd en is sprake van een geldige overeenkomst, dan is het moment gekomen om te onderzoeken welke rechtsgevolgen precies aan zo'n overeenkomst zijn verbonden. Dat onderzoek vindt plaats in de hoofdstukken 7 en 8. Hoofdstuk 7 ziet op de relatie tussen de handelende partijen zelf, terwijl het slothoofdstuk 8 ingaat op de vraag in hoeverre een overeenkomst rechtseffect kan hebben jegens personen die niet als partij bij die overeenkomst zijn betrokken.

1.2 De rechtshandeling

3. Begrip rechtshandeling

De wetgever heeft aan de rechtshandeling een belangrijke titel van het wetboek gewijd (titel 3.2), maar heeft van het centrale begrip 'rechtshandeling' geen omschrijving opgenomen. Deze opstelling wordt begrijpelijk zodra men zich realiseert dat in de juridische literatuur op dit punt geen eenstemmigheid bestaat, en dat het in een dergelijke situatie voor een wetgever, die 'slechts' tot taak heeft een in de praktijk werkbaar regelstelsel te verschaffen, niet verstandig is om zich – in casu door het opstellen van een definitie – op een bepaalde theorie vast te leggen.

Het ontbreken van een begripsomschrijving neemt niet weg, dat de wet aanwijzingen bevat over wat de wetgever zich bij het verschijnsel rechtshandeling heeft voorgesteld. Art. 3:33 geeft aan wat voor een rechtshandeling *nodig* is: een rechtshandeling vereist een op rechtsgevolg gerichte wil, die zich door een verklaring heeft geopenbaard. In dit artikel, dat een wilsverklaring als vereiste stelt, komt het wezenskenmerk van de rechtshandeling aan het licht: haar gerichtheid op een of meer rechtsgevolgen. In de literatuur wordt de rechtshandeling dan ook vaak gedefinieerd als een handeling die op rechtsgevolg is gericht, of – sterker naar de wil van de handelende verwijzend – als een handeling waarmee rechtsgevolg wordt

beoogd. Daarbij is onder 'rechtsgevolg' te verstaan het ontstaan, gewijzigd raken of tenietgaan van een bepaalde juridische relatie.

De omschrijving van het begrip rechtshandeling is omstrede omdat zij samenhangt met een verschil aan inzicht met betrekking tot de waarde die aan wil, verklaring en vertrouwen toekomt in het kader van het totstandkomingsleerstuk (hoofdstuk 2). Op dat terrein zijn en worden vele theorieën verdedigd, waarvan sommige sterk op de handelende persoon en diens bedoelingen zijn afgestemd (subjectieve benadering), terwijl andere veeleer de uiterlijk waarneembare feiten centraal stellen, te beoordelen naar verkeersopvattingen (objectieve benadering); zie verder nr. 32. Een omschrijving als 'een handeling waarmee rechtsgevolg wordt beoogd' is voor subjectief denkende juristen vrijwel ideaal, maar is voor aanhangers van een meer objectieve benadering onaantrekkelijk.

Definiëring als 'een handeling die op rechtsgevolg is gericht' is als meer neutraal te beschouwen, in die zin, dat zij ruimte laat voor het plaatsen van verschillende accenten. Voorstanders van een subjectieve aanpak kunnen beklemtonen dat de handeling 'is gericht' dóór de handelende persoon, zodat toch diens bedoelingen centraal staan. Voorstanders van een objectiever koers kunnen aanvoeren dat de woorden 'is gericht' betrekking hebben op de te constateren (rechts)handeling als zodanig, zodat de precieze bedoelingen van de handelende persoon juist naar de achtergrond verdwijnen.

4. *Rechtshandelingen versus andere handelingen*

Het gegeven dat zij op het intreden van rechtsgevolg moet zijn gericht, onderscheidt de rechtshandeling van gewone handelingen. Het lezen van een krant en het lopen door een bos zijn menselijke handelingen, maar zijn geen rechtshandelingen, want zijn niet gericht op het ontstaan, het gewijzigd raken of het tenietgaan van een juridische relatie. Dergelijke daden zullen voor het recht in het algemeen niet interessant zijn. Dit laatste wordt anders wanneer een persoon zo handelt dat hij aan een ander schade toebrengt, bijvoorbeeld door een ruit in te gooien. Dit soort feiten is voor het recht wel degelijk van belang. Maar deze belangstelling is negatief geaard: het recht wenst dergelijk 'onrechtmatig' gedrag niet en verbindt eraan een verbintenis tot vergoeding van de veroorzaakte schade (art. 6:162 e.v.). Een onrechtmatige daad is weliswaar een voor het recht relevante handeling, en roept ook een rechtsgevolg in het leven (er ontstaat een verbintenis tot schadevergoeding), maar daarmee is zij nog geen rechtshandeling: het gedrag is hier op puur feitelijk gevolg gericht (verbrijzeling van de ruit), terwijl het recht er uit eigen beweging een verbintenis aan koppelt.

Rechtshandelingen zijn uitsluitend de handelingen die, naar hun aard, gericht zijn op een of meer bepaalde rechtsgevolgen. Voorbeelden – uit zeer vele – zijn het sluiten van een koop- of arbeidsovereenkomst en het opzeggen van een huurcontract.

De rechtsgevolgen waarop de genoemde handelingen zijn gericht, zijn respectievelijk het ontstaan van verbintenissen om een zaak en geld uit te wisselen, het ontstaan van verbintenissen om arbeid te verrichten en daarvoor loon te betalen, en het tenietgaan van een bestaande huurverhouding.

Ten aanzien van dit type gedragingen (rechtshandelingen) is de houding van het recht positief. Zolang er geen zwaarwegende redenen zijn voor het tegendeel, zal het recht zich achter de handelende en zijn rechtshandeling opstellen, in die zin dat het de rechtsgevolgen waarop wordt aangestuurd ook inderdaad doet intreden.

Aldus komt de menselijke *autonomie* tot uitdrukking, dat wil zeggen de bevoegdheid van elk individu om de eigen rechtspositie te bepalen (dit autonomie- of zelfbeschikkingsprincipe is het 'moederbeginsel' van de later te behandelen contractsvrijheid, nr. 14 en 146-147).

In het vorenstaande werd gesproken van feiten, handelingen en rechtshandelingen, maar kwam de in dit verband ook vaak opduikende term 'rechtsfeiten' nog niet ter tafel. Een rechtsfeit kan worden omschreven als een feit waaraan rechtsgevolg – dus het ontstaan, gewijzigd raken of tenietgaan van een juridische relatie – is verbonden. Tot deze (omvangrijke) rubriek van de rechtsfeiten behoren uiteraard de rechtshandelingen. Zoals gezien kunnen ook andersoortige menselijke handelingen – met name onrechtmatige daden – tot rechtsgevolg leiden; zij zijn dan als rechtsfeit te kwalificeren. In de derde plaats zijn er 'blote feiten' (niet-handelingen) waaraan het recht rechtsgevolg verbindt en die daarmee de status van rechtsfeit hebben; te denken is onder meer aan geboorte of overlijden. Aan de kwalificatie 'rechtsfeit' zijn geen rechtsgevolgen verbonden. De gedachtegang verloopt immers andersom: een feit wordt rechtsfeit genoemd omdat – en dus nadat – is geconstateerd dat aan dat feit een of meer rechtsgevolgen verbonden zijn.

5. *Meerzijdige en eenzijdige rechtshandelingen*

De rubriek van de rechtshandelingen kan worden ontleed in meerzijdige en eenzijdige rechtshandelingen.

De *meerzijdige* rechtshandeling laat zich omschrijven als een rechtshandeling – dus een op rechtsgevolg gerichte handeling – die door meer dan één persoon wordt verricht. Het prototype van deze meerzijdige rechtshandelingen is de overeenkomst, die tot stand wordt gebracht doordat de ene persoon een aanbod doet, dat door een andere persoon wordt aanvaard (art. 6:217, nr. 52 e.v.).

Zeker wanneer men de term overeenkomst als algemeen begrip opvat en hem niet tot de verbintenisscheppende overeenkomsten beperkt (zoals art. 6:213 doet, nr. 8, zie voor andersoortige overeenkomsten, nr. 17), kan worden geconstateerd dat de rubriek van de meerzijdige rechtshandelingen voor het overgrote deel uit overeenkomsten bestaat. Maar er zijn ook meerzijdige rechtshandelingen die geen overeenkomsten zijn; deze komen niet tot stand via het model van aanbod en aanvaarding, maar bestaan veeleer uit een aantal parallel lopende wilsverklaringen. Men spreekt hierbij wel, met een aan het Duitse recht ontleende term, van 'Gesamtakte'. Zo'n Gesamtakte doet zich bijvoorbeeld voor wanneer een vergadering van aandeelhouders van een vennootschap een meerderheidsbesluit neemt.

Naast de meerzijdige staat de *eeenzijdige* rechtshandeling, die door slechts één persoon tot stand wordt gebracht.² Voor de geldigheid van veel van deze eenzijdige rechtshandelingen is vereist, dat de bewuste handeling tot een bepaalde andere persoon wordt gericht. Die andere persoon brengt de handeling niet zelf mede tot stand (zijn instemming is niet nodig), maar hij fungeert als ontvanger van de verklaring, als geadresseerde. Te denken is bijvoorbeeld aan de vernietiging van een koopovereenkomst of aan de opzegging van een huur- of arbeidscontract; deze rechtshandelingen moeten worden gericht tot de contractuele wederpartij (verkoper/koper, verhuurder/huurder, werkgever/werknemer), maar zij zijn niettemin

2 Zie nader C. Spierings, *De eenzijdige rechtshandeling* (diss. Nijmegen), Deventer: Wolters Kluwer 2016.

eenzijdig, omdat die ander er niet mee behoeft in te stemmen maar uitsluitend als geadresseerde van de verklaring fungeert.

Zoals al uit de gegeven voorbeelden blijkt, komt de eenzijdige gerichte rechtshandeling in de praktijk vooral voor in situaties waarin tussen twee personen reeds een bepaalde (contractuele) relatie bestaat. Men moet dan onderscheid maken tussen aan de ene kant die contractuele relatie, waarbij twee partijen zijn betrokken, en aan de andere kant de eenzijdige rechtshandeling van vernietiging of opzegging, die als zodanig slechts één verrichtende partij kent, maar die zal moeten worden gericht tot degene die bij de bestaande rechtsverhouding de wederpartij is (zie voor de begrippen partij en wederpartij ook nr. 8, kleine letter).

De eenzijdige gerichte rechtshandelingen worden wel 'empfangsbedürftig' genoemd; deze Duitse term geeft scherper dan ons woord 'gericht' aan dat de ontvangst door een ander noodzakelijk is.

Naast deze 'eenzijdige gerichte' kent het recht 'eenzijdige niet-gerichte' rechtshandelingen; voor de totstandkoming hiervan is noch de instemming van een andere persoon, noch de ontvangst door een bepaalde andere persoon noodzakelijk. Voorbeelden van deze laatste rubriek zijn het maken van een testament en de verwerping of aanvaarding van een erfenis.

Het maken van een testament geschiedt bij uitsluiting door de erflater zelf en is dus een eenzijdige rechtshandeling. Deze eenzijdige rechtshandeling is van een niet-gerichte aard. De nabestaanden fungeren niet als ontvanger van de verklaring; de omstandigheid dat zij later de gevolgen van het testament zullen ondervinden en dus belanghebbend zijn, doet niet af aan het feit dat zij bij het opmaken van het testament als zodanig (de rechtshandeling) in geen enkel opzicht zijn betrokken. Ook de notaris die de notariële akte verzorgt (zie het vormvoorschrift van art. 4:94) is niet als geadresseerde te beschouwen; hij is weliswaar bij het opmaken van het testament aanwezig, maar de rechtshandeling is niet tot hem gericht in de hierbedoelde zin. Ook de aanvaarding en verwerping van erfenissen zijn zulke eenzijdige niet-gerichte rechtshandelingen; zie hieromtrent art. 4:190 e.v.

Het onderscheid tussen eenzijdige gerichte en eenzijdige niet-gerichte rechtshandelingen komt in diverse wetsartikelen tot uitdrukking. Als voorbeeld kan art. 3:32 lid 2 worden aangehaald, dat door een handelingsonbekwame verrichte rechtshandelingen vernietigbaar verklaart, maar daarop een uitzondering (nietigheid) maakt voor 'een eenzijdige rechtshandeling (...) die niet tot een of meer bepaalde personen gericht was'. Uit deze en enige andere bepalingen blijkt, dat de wetgever op het terrein van de nulliteiten geneigd is de eenzijdige gerichte rechtshandelingen conform de meerzijdige te behandelen, en alleen voor de eenzijdige niet-gerichte rechtshandelingen een aparte plaats in te ruimen.³

Zie voor art. 3:32 lid 2 nader nr. 134; in vergelijkbare zin art. 3:34 lid 2 (geestelijke stoornis), waarover nr. 39. Het feit dat eenzijdige gerichte rechtshandelingen herhaaldelijk gelijk aan de meerzijdige worden behandeld, betekent uiteraard niet dat het verschil tussen beide uit het oog mag worden verloren. Op punten waarop het 'partijchap' cruciaal is, doet dit verschil zich onverkort gelden: zo is het model van aanbod en aanvaarding (art. 6:217 e.v.) wel toepasselijk op overeenkomsten, maar naar zijn aard niet bij een eenzijdige rechtshandeling, ongeacht of deze van het gerichte of van het niet-gerichte type is.

3 Zie nader Asser/Sieburgh 6-III 2018/101-105.

6. *Wettelijke regeling*

Voor alle – meezijdige zowel als eenzijdige – rechtshandelingen geschreven is titel 3.2, art. 3:32-59. In deze wettelijke titel kunnen twee hoofdthema's worden onderkend: ten eerste de totstandkoming van de rechtshandeling (de materie van wil, verklaring en vertrouwen), ten tweede de nietigheid en vernietigbaarheid van rechtshandelingen. Op deze leerstukken wordt uitvoerig ingegaan in de hoofdstukken 2 (totstandkoming) en 4-5 (nulliteiten).

Is de rechtshandeling een overeenkomst, dan is voor haar naast titel 3.2 ook het overeenkomstenrecht van belang, neergelegd in titel 6.5. Zie voor de gelaagde structuur van het wetboek nader nr. 9.

7. *Rechtshandelingen buiten het vermogensrecht*

Titel 3.2 (Rechtshandelingen) maakt deel uit van Boek 3 (Vermogensrecht in het algemeen); gezien deze plaatsing zijn de erin vervatte bepalingen geschreven voor rechtshandelingen van vermogensrechtelijke aard. Het vermogensrecht is echter niet het enige terrein waarop rechtshandelingen worden verricht. Er worden huwelijken gesloten, kinderen erkend (personen- en familierecht), vennootschappen opgericht (rechtspersonenrecht), bewijsovereenkomsten gesloten en processuele machtigingen verleend (burgerlijk procesrecht). Deze en dergelijke rechtshandelingen vertonen vaak een duidelijke verwantschap met vermogensrechtelijke rechtshandelingen, maar zijn daaraan toch niet in alle opzichten gelijk te stellen. De bij dit 'enerzijds-anderzijds' passende conclusie is neergelegd in de schakelbepaling van art. 3:59: de regels van de rechtshandelingstitel vinden buiten het vermogensrecht overeenkomstige toepassing (wettelijke analogie), voor zover de aard van de rechtshandeling of van de rechtsbetrekking zich daartegen niet verzet.

Blijkens de toelichtende stukken heeft de wetgever met name gedacht aan analoge toepassing in het personen- en familierecht (zie voor illustratiemateriaal nr. 225); ten aanzien van procesrechtelijke rechtshandelingen wordt op voorzichtigheid aangedrongen.⁴ Een en ander neemt niet weg dat het werkkerrein van art. 3:59 in potentie ruim mag worden genoemd. Men heeft erop gewezen dat de reikwijdte van deze schakelbepaling zelfs niet tot het privaatrecht is beperkt; onder omstandigheden zal een bepaling van titel 3.2 analogisch kunnen worden toegepast op (rechts)handelingen van publiekrechtelijke aard, zoals op een tussen overheidslichamen gesloten overeenkomst als bedoeld in de Wet gemeenschappelijke regelingen.⁵

1.3 De (obligatoire) overeenkomst

8. *Begrip overeenkomst*

Anders dan het begrip 'rechtshandeling', wordt het begrip 'overeenkomst' in de wet wel omschreven: een overeenkomst in de zin van titel 6.5 is een meezijdige rechtshandeling, waarbij een of meer partijen jegens een of meer andere een verbintenis aangaan (art. 6:213 lid 1). De kwalificatie als een meezijdige rechtshandeling maakt duidelijk, dat de verhouding tussen de begrippen rechtshandeling en overeenkomst als een genus-speciesrelatie is te beschouwen. Iedere overeen-

⁴ Parl. Gesch. BW Boek 3 1981, p. 250-251.

⁵ Zie Asser/Sieburgh 6-III 2018/36-38.

komst is een rechtshandeling, maar omgekeerd is niet iedere rechtshandeling een overeenkomst.

Degenen die met elkaar de overeenkomst sluiten, heten partijen bij die overeenkomst. Tussen de termen 'partij' en 'wederpartij' bestaat geen relevant verschil in betekenis; degene waar men (toevallig) het eerst de aandacht op vestigt zal partij worden genoemd, de ander heet dan wederpartij. Volledigheidshalve zij aangetekend, dat in de wettelijke afdeling over algemene voorwaarden met 'wederpartij' consequent wordt bedoeld op de ander dan degene die de algemene voorwaarden in de overeenkomst gebruikt (nr. 235).

Bij een eenzijdige rechtshandeling is slechts één partij betrokken, al wordt in de wet degene die tot wie een eenzijdige gerichte rechtshandeling is gericht – en zelfs degene die bij een eenzijdige niet-gerichte rechtshandeling onmiddellijk belang heeft – om redenen van wetgevings-economie soms toch als (weder)partij aangeduid; zie met name art. 3:56, waarover nr. 221 (slot).

Volgens de omschrijving van art. 6:213 lid 1 wordt de overeenkomst gekenmerkt door haar verbintenisscheppende – vaak wordt gesproken van *obligatoire* – karakter. Zo scheidt een koopovereenkomst voor de verkoper de verbintenis om de zaak te geven, en voor de koper de verbintenis om daarvoor de prijs in geld te betalen (art. 7:1).

Meestal wordt aangenomen dat onder de omschrijving van art. 6:213 lid 1 ook valt een overeenkomst waarbij partijen reeds tussen hen bestaande verbintenissen wijzigen; ook bij zo'n wijzigingsovereenkomst kan immers worden gezegd dat de handelende partijen nieuwe, althans andere, verbintenissen aangaan. In zoverre dient art. 6:213 lid 1 dus niet te strikt te worden opgevat. Maar de liberatoire of bevrijdende overeenkomst, waarbij de contractanten tussen hen bestaande verbintenissen tenietdoen, is niet meer onder de in het artikellid gegeven begripsomschrijving te brengen. Zie voor deze en andere overeenkomsten van niet-obligatoire aard nr. 17.

Naar het juridisch spraakgebruik wordt – ook als van de afspraken geen schriftelijk stuk is opgemaakt – de (obligatoire) overeenkomst dikwijls contract genoemd; evenzo wordt het overeenkomstenrecht vaak als contractenrecht betiteld. Ook in het navolgende zullen de termen overeenkomst en contract als uitwisselbaar worden beschouwd.

Een tweede bijzonderheid van het spraakgebruik is hierin gelegen, dat de begrippen overeenkomst en contract niet alleen worden gebruikt om de verbintenisscheppende handeling zelf aan te geven, maar ook ter aanduiding van de door die handeling in het leven geroepen rechtsverhouding (het samenstel van de ingetreden rechtsgevolgen). Wanneer bijvoorbeeld wordt gesproken van het bestaan van een overeenkomst of van de opzegging van een contract, is deze tweede betekenis aan de orde. 'Overeenkomst' is dus een term met twee gezichten;⁶ deze gezichten zijn overigens nauw met elkaar verbonden en soms maar moeilijk van elkaar te (onder)scheiden.

Het genusbegrip 'rechtshandeling' kan op vergelijkbare wijze in twee betekenissen worden gehanteerd (zie ook nr. 22).

6 H.K. Köster, in Non sine causa (Scholten-bundel 1979), p. 210, spreekt beeldend van een 'Januswoord'.

9. *Wettelijke regeling; gelaagde structuur*

Hierboven bleek dat de begrippen rechtshandeling en overeenkomst zich tot elkaar verhouden als genus en species. Traditioneel gaat de aandacht van de jurist vooral uit naar de overeenkomst, en vervult de rechtshandeling de rol van bijwagen. Zo was in ons oude wetboek (1838) de rechtshandeling als zodanig ongeregeld, terwijl de overeenkomst juist van een uitvoerige regeling was voorzien. De nieuwe wetgever heeft een uit theoretisch en systematisch oogpunt aantrekkelijker koers gekozen, door in het Algemeen Deel (Boek 3 titel 2) eerst een voor alle rechtshandelingen geldend regelstelsel neer te leggen, en dit vervolgens voor het deelgebied van de obligatoire overeenkomst met een tweede laag bepalingen aan te vullen (Boek 6 titel 5). Ten gevolge van deze *gelaagde structuur* wordt de obligatoire overeenkomst door meer dan één complex van wetbepalingen beheerst.

De weg naar een algemeen gedeelte van het vermogensrecht, met daarin voor alle (vermogensrechtelijke) rechtshandelingen geschreven bepalingen, is geweest door de Duitse wetgever, die zich aan het eind van de vorige eeuw – het Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) werd in 1900 van kracht – ‘gründlich’ op de systematiek van het burgerlijk recht heeft bezonnen. Het Duitse ‘Allgemeiner Teil’ is overigens nog ruimer dan het onze, aangezien dit het gehele burgerlijk recht ompant en niet alleen (zoals bij ons) het vermogensrecht.

De gelaagde structuur heeft meer dan één dimensie. Het overeenkomstenrecht van titel 6.5 is niet alleen een tweede laag ten opzichte van het algemene rechtshandelingenrecht in titel 3.2, maar vormt – in ander perspectief – ook een tweede laag ten opzichte van het algemene verbintenissenrecht van de titels 6.1 (Verbintenissen in het algemeen) en 6.2 (Overgang van vorderingen en schulden en afstand van vorderingen). Die eerste titels van Boek 6 – waarin onder meer de materie van nakoming en niet-nakoming is geregeld – zien immers op alle verbintenissen, met inbegrip van die welke uit de hier behandelde bron ‘overeenkomst’ zijn voortgesproten.

10. *Meerpartijovereenkomst*

In verreweg de meeste gevallen wordt de overeenkomst gesloten door en tussen twee partijen (verkoper en koper, schenker en begiftigde, opdrachtgever en aanneemer). Maar het recht kent ook overeenkomsten tussen méér dan twee partijen, de meerpartijovereenkomsten. Voorbeelden – met drie partijen – zijn de driehoeksruil en het aanvaarde derdenbeding.

Een driehoeksruil doet zich bijvoorbeeld voor als A, B en C gezamenlijk een overeenkomst sluiten waarbij A toezegt zijn huis aan B te leveren in ruil voor het huis van C, B toezegt zijn huis aan C te leveren in ruil voor het huis van A, en C ten slotte toezegt zijn huis aan A te leveren in ruil voor het huis van B.

In het tweede voorbeeld (derdenbeding) bestaat aanvankelijk een overeenkomst tussen twee partijen, waarin een beding ten behoeve van een derde (niet-partij) is opgenomen. Nadat de derde het te zijnen behoeve gemaakte beding heeft aanvaard geldt hij als partij bij de overeenkomst (art. 6:254 lid 1), zodat deze tot een driepartijovereenkomst wordt. Zie op dit punt nader nr. 308.

Is de wettelijke titel betreffende overeenkomsten ook op zulke meerpartijovereenkomsten van toepassing? De wet besteedt aan deze vraag uitdrukkelijk aandacht

in het tweede lid van art. 6:213: bedoelde bepalingen zijn op de meerpartijenovereenkomst niet toepasselijk, voor zover de strekking van de betrokken bepalingen in verband met de aard van de overeenkomst zich daartegen verzet. Deze regel heeft een nogal negatieve klank ('zijn niet toepasselijk'), maar moet worden gelezen tegen de achtergrond van het feit dat het voorafgaande eerste lid de overeenkomst omschrijft in bewoordingen die ook de meerpartijenovereenkomst omsluiten ('een of meer partijen'). Bezie men art. 6:213 lid 1 en 2 in onderling verband, dan ontstaat het beeld dat de regels van het overeenkomstenrecht in principe ook voor de meerpartijenovereenkomst gelden (lid 1), maar dat dit vertrekpunt uitzonderingen kent (lid 2).

Het spreekt welhaast vanzelf dat de toepassing van de bepalingen van het overeenkomstenrecht op een meerpartijencontract dikwijls gecompliceerd is. Zo vergt al de hantering van het model van aanbod en aanvaarding (art. 6:217) de nodige denkkracht, en is een door een der partijen gedaan beroep op dwaling (art. 6:228) vaak lastig op zijn merites te beoordelen.⁷ Andere bepalingen zijn weer relatief eenvoudig toepasbaar, zoals die met betrekking tot het verval van een gedaan aanbod (art. 6:221 e.v.).

11. *Bijzondere overeenkomsten*

Sommige overeenkomsten zijn in Boek 7 (of 7A) van een nadere wettelijke uitwerking voorzien. Die overeenkomststypen noemt men, conform het opschrift van de genoemde Boeken, bijzondere overeenkomsten of bijzondere contracten (soms ook wordt van benoemde contracten gesproken). Als in de praktijk van groot belang kunnen – onder meer – worden genoemd de koop, de huur en de arbeidsovereenkomst.

De achtergrond van de opneming van een bepaald soort overeenkomst in Boek 7 is veelal gelegen in de wens die overeenkomst van een regelstelsel te voorzien dat meer gedetailleerd is en daardoor meer houvast biedt dan de algemene Boeken 3 en 6 (aanvullend recht). In de tweede plaats kan aan die opneming (mede) de gedachte ten grondslag liggen dat op het bewuste terrein dwingende wetgeving noodzakelijk is (bijvoorbeeld consumentenkoop, huur, arbeidsovereenkomst).

Ten aanzien van de bijzondere overeenkomsten doet de gelaagde structuur van het wetboek in alle hevigheid van zich spreken. Zij zijn ten eerste rechtshandelingen in de zin van titel 3.2, ten tweede overeenkomsten in de zin van titel 6.5, en ten derde bijzondere overeenkomsten in de zin van Boek 7. Herhaaldelijk zal men dus op drie plaatsen in de wet moeten zoeken om een volledig beeld te bereiken van wat rechtens is. Of beter gezegd op vier, want bovendien komt gewicht toe aan het algemene gedeelte van het verbintenissenrecht.⁸

De nieuwe wetgeving betreffende de bijzondere overeenkomsten is en wordt in fasen ingevoerd. Uiteindelijk zullen alle bijzondere contracten in Boek 7 hun plaats hebben. Het op dit moment nog bestaande Boek 7A is een tijdelijk boek, waarin ten aanzien van enige overeenkomsten waarvan de nieuwe wettelijke regeling nog niet

7 Vergelijk Jac. Hijma, in C.G. Breedveld-de Voogd e.a. (red.), *De meerpartijenovereenkomst*, BWKJ 29, Deventer: Wolters Kluwer 2015, p. 111-126.

8 Zie voor de laatste dimensie van de gelaagde structuur hierboven, nr. 9, slot.

klar is, voorlopig de bepalingen van het oude wetboek zijn gehandhaafd (inclusief de oude artikelnummering).

Verreweg de meeste onderdelen van Boek 7 zijn al ingevoerd:⁹

titel 7.1	–	Koop en ruil
titel 7.1A	–	Overeenkomsten betreffende het gebruik in deeltijd c.a.
titel 7.2	–	Financiële zekerheidsvereenkomsten
titel 7.2A	–	Consumenten kredietovereenkomsten
titel 7.2B	–	Goederenkrediet
titel 7.2C	–	Geldlening
titel 7.2D	–	Overeenkomst van pandbelening
titel 7.3	–	Schenking
titel 7.4	–	Huur
titel 7.5	–	Pacht
titel 7.7	–	Opdracht
titel 7.7A	–	Pakketreisovereenkomst c.a.
titel 7.7B	–	Betalingstransactie
titel 7.9	–	Bewaarneming
titel 7.10	–	Arbeidsovereenkomst
titel 7.12	–	Aanneming van werk
titel 7.14	–	Borgtocht
titel 7.15	–	Vaststellingsovereenkomst
titel 7.17	–	Verzekering
titel 7.18	–	Lijfrente.

De nog niet ingevulde titels van Boek 7 zijn – of waren – bestemd voor bruikleen (titel 7.6), uitgave van werken (titel 7.8), collectieve arbeidsovereenkomst (titel 7.11), vennootschap (titel 7.13),¹⁰ kansspelen en andere spelen (titel 7.16), wissels en orderbriefjes (titel 7.19) en cheques (titel 7.20).

Uit deze opsomming blijkt dat Boek 7 ruim is opgezet. Ook een aantal onderwerpen die vroeger in bijzondere wetten (Pandhuiswet, Pachtwet, Wet op de collectieve arbeidsovereenkomst) of in het Wetboek van Koophandel (onder meer verzekering, wissels en cheques) geregeld waren, vinden een plaats binnen het nieuwe Boek 7 en daarmee binnen het Burgerlijk Wetboek. Aldus wordt bijgedragen aan het ideaal van één wetboek voor het gehele privaatrecht. Wel is inmiddels duidelijk dat enkele van de geplande titels niet zullen worden ingevoerd, omdat daar bij nader inzien in de praktijk geen behoefte aan bestaat (verbruikleen,¹¹ bruikleen, uitgave van werken, kansspelen en andere spelen). Daar staat tegenover dat aan de oorspronkelijk voorziene twintig titels een aantal nieuwe is toegevoegd, meestal ter omzetting van Europese richtlijnen; deze nagekomen titels zijn te herkennen aan de in het titelnummer opgenomen letters (bijvoorbeeld 7.1A).

⁹ Stand per 1 april 2019.

¹⁰ De invoering van een nieuwe titel 7.13 was ophanden in 2011, maar het wetsvoorstel is op de valreep ingetrokken.

¹¹ De door de financiële zekerheidsvereenkomsten bezette titel 7.2 stond oorspronkelijk voor de verbruikleen genoteerd. Inmiddels is voor de belangrijkste vorm van verbruikleen, geldlening, de nieuwe titel 7.2C van kracht.